

Dostopnost in uporaba antikvarnega knjižnega gradiva v slovenskih splošnih knjižnicah in v UKM

Slovenske splošne knjižnice in Univerzitetna knjižnica Maribor (UKM) so v skladu s predpisano knjižnično zakonodajo dolžne zagotavljati dostopnost do gradiva in informacij najširšemu krogu svojih uporabnikov. Sem sodi tudi antikvarno gradivo, ki ga splošne knjižnice, prav tako kot sorodne kulturne ustanove, hranijo in predstavljajo kot najdragocenejši del knjižnične zbirke. Enotnih smernic oziroma priporočil glede dostopnosti in uporabe antikvarnega gradiva še ni na voljo in tako tudi ni ustaljenih praks oziroma knjižnice omogočajo dostopnost in uporabo do tega gradiva po svojih napisanih ali nenapisanih internih pravilih. Člani IO Sekcije za domoznastvo in kulturno dediščino smo v letu 2020 pripravili vprašalnik o dostopnosti in uporabi antikvarnega knjižnega gradiva, da bi pridobili uvid v stanje antikvarnih knjig v slovenskih splošnih knjižnicah in v UKM. Rezultati vprašalnika ne prikazujejo stanja v vseh slovenskih splošnih knjižnicah, saj je nanj odgovorilo 44 splošnih knjižnic in UKM, kljub temu pa pridobljeni podatki dajejo dober pregled nad stanjem dostopnosti in uporabe antikvarnega knjižnega gradiva. Velika večina knjižnic, ki hranijo antikvarno knjižno gradivo (po pridobljenih podatkih 20 slovenskih splošnih knjižnic in UKM) meni, da bi bile smernice oziroma priporočila glede dostopnosti in uporabe antikvarnega knjižnega gradiva in nasploh domoznanskega gradiva potrebne in koristne (tega mnenja so tudi knjižnice, ki nimajo antikvarnega knjižnega gradiva). Dragocenost antikvarnega knjižnega gradiva je poudarjena tudi v predlogih in prav zato tudi izražena želja po enotnih strokovnih smernicah glede dostopnosti in uporabe antikvarnega knjižnega gradiva, pri tem pa tudi vzpostavitev sodelovanja z arhivsko stroko. Pridobljeni podatki o dostopnosti in uporabi antikvarnega gradiva dokazujejo, da slovenske splošne knjižnice in UKM hranijo dragoceno antikvarno knjižno gradivo, med katerim posebno mesto zaseda domoznansko gradivo. Vse to gradivo pa ni le dragoceno, ampak veliko več, saj predstavlja izjemno bogastvo pisne kulturne dediščine v knjižnicah. Da so ti zakladi tudi dostopni in na voljo uporabnikom, se jim mora posvetiti, posebno pozornost tudi v smeri enotnih smernic.

Marjeta Šušterčič, Narodna in univerzitetna knjižnica

Obdelava novodobnega rokopisnega gradiva , zapuščinskih fondov in tvorjenih zbirk v slovenskih knjižnicah

Novodobno rokopisno gradivo v najširšem pomenu besede (v nadaljevanju rokopisno gradivo) predstavlja pomemben delež knjižničnih zbirk in je običajno uvrščeno v posebne zbirke, tudi domoznanske. Obdelava tega gradiva zahteva, da ga strokovno uredimo, bibliografsko obdelamo, poskrbimo za ustrezno zaščito in hranjenje ter uporabnikom omogočimo dostop do informacij o njem. Sistem COBISS.SI je sicer omogočal kreiranje bibliografskih zapisov tudi za rokopisno gradivo, vendar s precejšnjimi omejitvami navajanja podatkov, pri čemer nekatere knjižnice že kreirajo zapise zanj. A v slovenskem prostoru je tovrstno gradivo edino, za katero vse do sedaj nismo imeli ustreznih strokovnih usmeritev za urejanje in bibliografsko obdelavo na nacionalni knjižnični ravni. V Narodni in univerzitetni knjižnici smo zato v okviru posebne delovne skupine pripravili pravila za urejanje in bibliografsko obdelavo rokopisnega gradiva, zapuščin in tvorjenih zbirk v sistemu COBISS.SI. Z njimi postavljamo usmeritve za urejanje, sortiranje, zaščito in hranjenje tovrstnega gradiva, za določanje relevantnih podatkov o gradivu ter pravila za bibliografsko obdelavo. Navedena so tudi ustrezna polja v formatih COMARC/B in COMARC/H za implementacijo v sistemu COBISS.SI. Na delavnici bodo podrobneje predstavljeni vsi glavni deli navedenih pravil: urejanje rokopisnega gradiva v obsežnejših fondih (zapuščinah) na primeru urejanja tovrstnega gradiva v Rokopisni zbirki NUK, izbor, določanje in navajanje relevantnih podatkov o gradivu, poudarek pa bo na predstavitvi pravil za bibliografsko obdelavo gradiva v sistemu COBISS.SI.

Pogoji dostopa, rokovanja in reproduciranja arhivskega gradiva v slovenskih javnih arhivih - pregled temeljnih čitalniških procesov rabe arhivskega gradiva

Uporaba javnega arhivskega gradiva je opredeljena v slovenski arhivski zakonodaji – Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA,), (Ur. l. RS, št. 51/2014 - 3. poglavje Uporaba arhivskega gradiva v arhivih, 63.-70. člen), Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Ur. l. RS št. 42/2017) ter iz njiu izpeljana Navodila za uporabo arhivskega gradiva v arhivski čitalnici (čitalniški red), ki jih določimo in sprejmemo arhivi posamezno. Slovenska arhivska zakonodaja uporabo arhivskega gradiva opredeljuje kot eno temeljnih nalog slovenskih arhivov, saj le-to po definiciji uporabnikom služi kot zgodovinski oz. pravni vir. V slovenskih arhivih je arhivsko gradivo, ki je nastalo pred konstituiranjem Skupščine RS (17.5.1990) javno dostopno brez omejitev, razen tistega gradiva, oz. njegovih delov, ki vsebuje z zakonom varovane kategorije podatkov – tajne ali občutljive osebne podatke (ZVDAGA, 65. člen) oz. podatke, katerih uporaba je omejena bodisi zaradi avtorskih pravic, davčne ali poslovne tajnosti (ZVDAGA, 63. člen). Arhivska zakonodaja se glede uporabe arhivskega gradiva usklajuje s področno zakonodajo. Arhivi tako ločimo med javno dostopnim, delno dostopnim in tudi nedostopnim gradivom. Varstvo slednjih, ki vsebuje z zakonom varovane kategorije podatkov, predstavlja arhivom enega pomembnejših izzivov in hkrati veliko dela. Glede na zgoraj omenjeno je potrebno ločiti tudi različne tipe uporabnikov, ki imajo različne pravice do uporabe gradiva: splošni uporabniki, uporabniki z znanstvenim in publicističnim namenom (66. člen ZVDAGA), uporabniki s pravnim interesom (68. člen ZVDAGA). Dejstvo je, da je smisel hrambe gradiva v pravni varnosti - pravna veljavnost gradiva je na prvem mestu (čeprav je gradivo tudi kulturna dediščina). Pogoje uporabe arhivskega gradiva v arhivski čitalnici podrobneje opredeljujejo Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (Ur. l. RS, št. 42/2017), 74. – 83. člen ter Navodilo za uporabo arhivskega gradiva v arhivski čitalnici (čitalniški red). Obveznost arhiva je, da uporabniku posreduje vsa dostopna informacijska sredstva o arhivskem gradivu, ki ga hrani, ter ga seznaniti s fondi ali deli fondov in njihovim obsegom, v katerih je pričakovati, da so podatki, ki jih uporabnik išče. Obstoječi čitalniški postopki, ki izhajajo iz arhivske zakonodaje in jih izvajamo v vseh slovenskih javnih arhivih so: registracija, identifikacija, pregled pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva/pregled registra fondov, naročilo, priprava arhivskega gradiva, uporaba arhivskega gradiva, zaključek naročila oz. vračilo arhivskega gradiva. Ob tem uporabljamo predpisane obrazce. V okviru projekta e-ARH.si 2016- 2021 smo slovenski arhivi v fazi priprav na selitev arhivske čitalnice v virtualno okolje. Virtualna arhivska čitalnica (VAČ) bo zagotavljala podporo različnim tipom uporabnikov, vključno z uporabniki iz ranljivih skupin.